

nou část tvoří metody práce s klientem. Jako příklad modernějších technik je uveden nácvik konstruktivní hádky.

Stejně rozsáhlá a na praktická cvičení, příklady a materiály bohatá, je část *Role poradce*.

Instruktivně je podložena zajímavá část *Rizikovi klienti*.

Druhý oddíl knihy tvoří text J. Pružinské *Poradenský proces v rámci přístupu zaměřeného na člověka*. Vychází z práce známého amerického psychologa Carla Rogerse. Tato část je poměrně abstraktně teoretická a k lepšímu pochopení by vyžadovala alespoň stručný širší kontext moderních psychologických teorií.

Knihy *Poradenský proces* se poněkud od Matouškovy práce liší. Není horší co do poskytování orientace v materiálu. V této rovině obě knihy neporovnávám. Ale je možná „učebnicovější“. To jest, je systematicky členěná, víte, co se máte dovědět (naučit, zapamatovat) za první, za druhé, za třetí.

Na rozdíl od toho Matouškovu knihu o *Ústavní péči* je potěšený číst. Cítíte z ní nejen hlubokou znalost a praktické zkušenosti, ale i zaujetí autora nad závažností úkolu, lítost nad dílem nepodařeným a nedokonaným, či špatně konaným. Znovu opakuji, budete ji číst s chutí, a bude Vás povzbuzovat k úvahám.

Jaroslav Kapr

Peter Demetz (ed.): T. G. Masaryk: Polemiken und Essays zur russischen und europäischen Literatur- und Geistesgeschichte: Dostojevskij; Von Puškin zu Gorkij; Musset, Byron, Goethe, Lenau

Wien-Köln-Weimar, Böhlau Verlag 1995, 402 s.

V polovině roku 1995 vydalo rakouské nakladatelství Böhlau Verlag jako 47. svazek své ediční řady *Literatur und Leben* kompletní text tzv. třetího dílu *Ruska a Evropy*. Vydání tohoto zásadního, v úplnosti dosud nepublikovaného díla T. G. Masaryka bylo nejen iniciováno, ale také připraveno americkým germanistou českého původu Petrem Demetzem, profesorem univerzity v Yale. Čtenářům se tak dostalo do rukou poprvé úplné vydání této knihy, navíc v její původní, německé jazykové verzi. Tento nakladatelský počín je o to cennější, že přichází tři roky poté, co byl ve Frankfurtu n. Mohanem dokončen reprint někdejšího vydání prvních dvou dílů *Ruska a Evropy* z roku 1913; nezávisle na sobě tak tyto edice poprvé zkompletovaly nejrozsáhlejší a pro mnohé i nejcennější Masarykovo literární dílo. České souborné vydání *Ruska a Evropy I.-III.* bylo dokončeno v rámci kritického, komentovaného vydání *Spisů TGM* v loňském roce (1. díl vyšel v roce 1995).

Zpravidla jen výrazné tvůrčí problémy autora či osudová nepřítel vývoje vnějších událostí zabraňují vzniknout knize jinak obecně očekávané a chtěné. V případě tak zvaného

třetího dílu *Ruska a Evropy* se naplnilo oboje, a tak mezi počátkem práce na textu a jeho úplným vydáním zůstalo ležet plných devadesát let. Během této doby bylo sice učiněno několik edičních pokusů, vyšel dokonce i obsáhlý anglický výbor, ale s uceleným textem se můžeme setkat až nyní.

Často se vlastní příčiny napsání této knihy hledají v dramatických událostech v Rusku let 1904-1905, které podnítily evropský zájem o ruskou, východní problematiku. S tím můžeme než souhlasit, ovšem s vědomím širších předcházejících souvislostí. „Ruská otázka“, Masarykem studovaná dlouhodobě a s všestranným zájmem, se jen pozvolna vyčleňovala z hlubších vazeb jeho slovanského tématu, které zůstalo v polovině 90. let minulého století neuzavřeno v torzovité podobě *Slovanských studií*. Toto tematické „zaostření“ do podoby analýzy ruského duchovního, literárního světa je u Masaryka zřetelné od konce roku 1904, ale předjímaly jej již i některé jeho aktivity z počátku století. Vedle prosté reakce na aktuální dění na vzdáleném i blízkém východě pak zároveň odpovídalo i autorově stávající snaze posunout ústřední teze své filozofie dějin, v základech rozpracované již v okruhu prací kolem *České otázky* (1895) a dále rozvedené v *Otázce sociální* (1898), do širší evropské tematické expozice; dokladem toho může sloužit konečně i skutečnost, že všechny přípravné recenze a stati k tomuto tématu, především však samo *Rusko a Evropa* byly autorem od počátku psány německy a později (první sva-

zek) paralelně překládány do angličtiny jeho synem. V tomto smyslu můžeme *Rusko a Evropu* hodnotit jako pokus o myšlenkovou syntézu, jako práci završující, v níž se autor pokusil shrnout dosavadní své úvahy nad vývojem „ideových směrů, všeobecných proudů a tužeb kulturních“ (*Karel Havlíček*), aplikované na vývoj duchovních proudů v Rusku.

Tento široký záběr pak našel v tzv. „třetím dílu“ svůj svébytný výraz v řadě literárních esejů – ke slovu se tak opět dostala Masarykem protřezovaná analýza krásné literatury a jejich tvůrců – básníků-myslitelů. Právě tito „Dichter-Denker“ (Goethe) jsou, podle Masaryka, z podstaty svého hluboce citlivého vnímání světa oprávněni, ba povinni tento svět proniknout až k nejzazším otázkám bytí. Úkolem vědce-filozofa (-sociologa, -historika...) je pak tato senzuální svědectví kriticky zhodnotit a interpretovat v jeho širší, obecné platnosti. Krásnou literaturu tak Masaryk již tradičně povyšuje na úroveň primárního pramene kritického poznání (srv. TGM: *O studiu děl básnických*, 1884). Je nasnadě, že k takto vymezenému tématu poskytovala ruská literatura devatenáctého století nepřehledné množství, kterých autor také v plné míře využíval.

Svou pozornost přitom zaměřil především na osobnost a dílo Fjodora M. Dostojevského, který od počátku 80. let konvenoval Masarykovým sociologickým úvahám jak v hloubce svých uměleckých děl, tak západem publicistických promluv na aktuální témata doby. Autor ostatně zamýšlel věnovat Dostojevskému již jednu ze svých *Slovanských studií*; tehdejší nadšené opojení nad tvůrčí a myšlenkovou velikostí tohoto ruského spisovatele však nakonec našlo svůj výraz jen v díle, příležitostné stati (TGM: *Spisy F. M. Dostojevského*, Čas 1892). K tomuto „největšímu ruskému sociálnímu filozofovi“ (recenzovaná kniha, s. 9) se tedy Masaryk opět vrátil, aby, v původně krátké nezdařené recenzi rozrostlé do monumentálního celku, právě na něm dokumentoval vývoj „filozofie dějin a náboženství“ (*RaE I*, Praha 1995, s. 9) v Rusku.

Analýze Dostojevského věnoval autor celý oddíl, který měl původně představovat samostatnou knihu (s předpokládaným názvem „F. M. Dostojevskij – im Kampf mit Gott und dem

Nihilismus“), aby v druhém oddílu-knize navázal a posílil své závěry o vymezení „místa, které Dostojevskij zaujímá v literatuře ruské a světové“ (s. 154). Jmenovitě pak autor zamýšlel rozšířit svůj zájem na Puškina, Lermontova, Gogola, Gončarova, Turgeněva a Tolstého; z neruské „literatury světové“ Masaryk vědomě navázal na své články z konce století (*Moderní člověk a náboženství*, Naše doba 1897-1898), aby je volně přepracoval do kapitol věnovaných Goethovi, Mussetovi, Lenauovi a Byronovi. Dostojevského vnějšíková stmelující vazba však brzy vzala za své, když mimo její dosah zůstaly především závěrečné kapitoly, v původní koncepci vůbec nebrané na zřetel, věnované ruské dekadenci (Čechov (sic!), Andrejev, Arcybašev) a Gorkému. Nadto působily i další faktory, přizívající vnitřní roztržitost díla. Autor se pokusil o volné textové zapracování již dříve nebo souběžně uveřejňovaných statí, z nichž některé rezonovaly pouze s vyhraněným okruhem otázek, jež si v díle kladl. To se týkalo především výše zmiňovaných „evropských kapitol“, jejichž nezakotvenost v celkové textové skladbě dokumentují Masarykovy pozdější představy o jejich vyčlenění jako samostatné části knihy.

Byly tu však i další příčiny, které způsobily, že se autorovi v prodlení téměř pěti let (na těchto knihách pracoval již někdy od přelomu let 1905/1906 až do roku 1910) nepodařilo text uzavřít, a naopak si i v budoucnu vynucovaly další revize a úpravy. Jako jedna z hlavních se jeví jistá vnitřní myšlenková nejednotnost díla, kterou se Masarykovi nepodařilo překonat ani později. Její kořeny můžeme spatřovat najmě ve způsobu, jakým uplatňuje svoji metodu analýzy. Poněkud křečovitá snaha o zachycení vývoje ruského duchovního světa, „ruského myšlení“ na bázi transcendentální i pozitivistické rozvahy jej postavila před velmi obtížně řešitelný úkol. Existenciální úvahy nad střetáváním titánského a božského životního principu, zosobňované v boji člověko-boha a bohočlověka, hledají svůj reálný, historicky uchopitelný předobraz – a nalézají jej v rozpornosti mystické uhrančivosti pravoslavní (vlivu církve, potažmo systému carského samodržství) a pozitivních rysů ve vývoji ruského liberálního a sociálního myšlení; tedy v obecné rovině Masarykovy ideové koncepce – ve střetu

krajního konzervativismu s demokratickým a humanismem (druhá kniha měla vyjít pod příznačným titulem „Titanismus oder Humanismus“). Oba výklady byly názorově i argumentačně velice bohaté a pestré, ovšem spojnice mezi nimi zůstaly dosti nezřetelné.

To jsou, podle mého názoru, hlavní příčiny, které způsobily nedostatečnou provázanost textu, když jednotlivé kapitoly, zvláště ve druhém oddílu (od 20. kap.), vyznívají jako soubor samostatných, vnitřně uzavřených a jen volně navazujících studií. Autor, vědom si těchto nedostatků, je posléze omlouval nedostatečnou stylistickou obratností (*RaE I*, Předmluva); důležitý je však předpoklad, že právě na těchto obtížích prozatím ztroskotávalo definitivní dopracování a vydání díla. Naopak, poté co došlo k dohodě autora s německým nakladatelem Diederichsem o vydání *Ruska a Evropy*, započal Masaryk (snad již na přelomu let 1910-1911) práce na novém textu, který vycházel z obecnějšího historického úvodu, ale jehož základem byla analýza filozofických a politických myšlenkových proudů v Rusku. Tyto Sociologické skici (*Rusko a Evropa I-II*) byly vydány v německé Jeně v roce 1913 a i později se dočkaly četných reedií a překladů.

Oproti tomu text původního rukopisu se Masarykovi vydat před válkou nepodařilo, a to i přes poukazy na nedělitelnost celého souboru a přes dodatečnou textovou revizi a snahu po úspornosti, která se mj. projevila i v následném sloučení obou zamýšlených knih v jediný celek, později označovaný za „třetí díl“ *Ruska a Evropy*. Je pravda, že se toto označení vžilo při faktické neznalosti samotného textu za tichého předpokladu, že se jedná o prostou součást jednotného, kompletního celku. Především se však opíralo o stanovisko samotného autora, který byl o celistvosti *Ruska a Evropy* přesvědčen. Pomineme-li, že se, pochopitelně, snažil o obhájení jednoty celého díla před nakladatelem v zájmu jeho úplného vydání, pak sounáležitost tohoto volného tryptichu nikdy nepochybně ani později.

Jestliže byl rukopis „třetího dílu“ koncipován od počátku v nejvlastnějších záměrech a tvůrčích intencích autora, pak byly pozdější *Sociologické skici* již nepochybně ovlivněny nutností kompromisu mezi představami autora a nakladatele. V tomto smyslu má editor ně-

meckého vydání „třetího dílu“ plnou pravdu, když hovoří o dvou „zcela jiných“ literárních projektech (s. 386). Ale ať se již jednalo o literárně historické eseje (*Boje o Boha – Titanismus nebo humanismus*) či o studie věnované politickému myšlení a revolučnímu hnutí v Rusku (*Sociologické skici*), uhájil Masaryk v celém díle onen jednotící základ, charakterizovaný jako snaha „postihnout nitro Ruska z jeho literatury“ (*RaE I*, s. 9). Ostatně nejen vnější, společně zůstávalo i vnitřní zaměření díla. V interpretaci poetických textů či filozoficko-politických traktátů si Masarykova analýza zachovala svůj kompilační ráz z dob *Slovanských studií*. Na rozdíl od nich však Masaryk již nesnáší „co nejuplněji cizí myšlenky, vlastních předkládáje co nejméně“ (*Slovanské studie I*, Athenaeum 1888, s. 61), ale naopak – tak jako u všech uzlových předválečných prací – se snaží i na ruské tematické implicitně doložit a „vyargumentovat“ základní teze své vlastní filozoficko-politické koncepce z doby dřívější.

To jsou nepominutelné vazby, které přes veškerou odlišnost obou projektů, činí z kompletu Ruska a Evropy jednotný a svým způsobem i uzavřený celek. S Demetzovou výhradou stran dvou odlišných projektů, lze skutečně souhlasit; přesto však považuji za chybné a pro knihu samotnou i škodlivé, jestliže nalezla svůj výraz i ve formální rezignaci na sounáležitost knihy se souborem Ruska a Evropy, když nejen v titulu, ale ani v tiráži nebyl tento fakt zohledněn. Tohoto upřesnění a vysvětlení se čtenáři dostane až v redakční předmluvě či doslovu. Mimochodem, pod změněným názvem vyšel i výbor „třetího dílu“ v anglickém překladu z roku 1967 (*The Spirit of Russia III.*, ed. G. Gibian-R. Bass); v tomto případě však byl respektován souborný název triptychu, pod nímž vycházely i oba první svazky v letech 1919 a opět 1955 a 1961, 1968.

V knize bychom mohli ostatně nalézt i další nedostatky formálního členění díla – tak nebylo nijak zvýrazněno ani původní rozdělení textu do dvou autonomních celků (původních knih), ani rozdělení některých podkapitol včetně jejich názvů. To jsou však již výhrady zcela jiného rázu, neboť tyto zásahy vyznívají jako důsledek vědomé snahy editora o kompaktní, i po formální stránce střídavý text, naplňující potřeby čtenářské, populární edice.

Jak již řečeno, zůstal Masarykův rukopis „třetího dílu“ ve své vnějškové koncepci stejně jako v logické vnitřní myšlenkové návaznosti poněkud neprůhledný a přehuštěný. Při rozdílných verzích možného řazení jednotlivých kapitol, jak je dokládají jak archivní, tak literární prameny, vyšel Demetz důsledně z posledního uspořádání rukopisu, které sice není původní (bylo provedeno až v meziválečné době), ale nepochybně bylo s autorem konzultováno a jím odsouhlaseno. V něm tedy po oddílu věnovaném výhradně Dostojevskému navazují studie k jednotlivým ruským i západním autorům, kdy po Puškinovi a „přechodné“ kapitole „Oněgin und Goethes Faust“ následují tzv. evropské kapitoly a ostatní ruští spisovatelé v podstatě v chronologickém pořádku.

Na základě německého manuskriptu (a jeho pozdějších strojopisných opisů), vydaného anglického výboru a s přihlédnutím k upravené verzi českého překladu z třicátých let se podařilo editorovi sestavit co možná jednolitý, ucelený text, zohledňující bez násilného experimentu řadu textových zlomků a naopak zacelující textové proluky pomocí příslušných glos, dílčích poznámek či doplnění chybějících citátů. Současně, jak Demetz zdůrazňuje, bylo nutno provést i stylistické úpravy autorovy „mluvené němčiny“. Masarykovi byla němčina sice blízká již z rodinného prostředí, ale zároveň mu vždy zůstala jazykem poněkud cizorodým, když navíc jeho literární projev, což

ostatně platí i u prací českých, zachovává osobitý a pro něho typický „přednáškový“ ráz.

Cesta čtenářského, populárního vydání, kterou zvolil nakladatel, se sice vzhledem k předpokládanému okruhu a zájmu čtenářů v daném případě ukázala jako jedině možná, ale jen zdánlivě jednodušší nežli vydání kritické, ve své přísné důslednosti poněkud zmechanizované. Naopak tato práce nutně kladla na textové úpravy nároky vyšší, byť umožňovala do jisté míry větší volnost. O to více je třeba ocenit nejsilnější vklad Demetzovy edice, jímž je nesporně právě výsostně citlivá práce s textem, prováděná s plným porozuměním pro jeho smysl a funkci.

Dalšímu textovému zpřehlednění a odlehčení byla následně podřízena i příprava poznámkového aparátu, který zahrnuje jak rozšířený jmenný rejstřík, tak obsažný, vyčerpávající doslov editora, poskytující německým čtenářům všechny základní informace stran předkládané knihy a geneze textu, jakož i osobnosti a činnosti T. G. Masaryka.

Je jistě přínosné a užitečné, že mohlo vyjít jedno ze základních děl z období Masarykovy předválečné literární činnosti. Neméně důležitá je však skutečnost, že se jej podařilo uveřejnit v tak kvalitním a pečlivém provedení, které může být zároveň dokladem, že podobný typ edice nemusí ani v nejmenším vést k nižším nárokům na její úroveň a věrohodnost.

Vratislav Doubek